

Könyvszemle

A kultúra rejtelmei

A kultúrakutatás diszciplináris szempontból az egyik legváltozatosabban megközelíthető társadalomtudományi terület, szerteágazó tudományos diskurzusaiban nem az úgynevezett „magaskultúra” és művészeti formák kapnak domináns szerepet. Reprezentációink interdiszciplináris keretek között értelmezhető legkönynyebben – a „mindennapok” gyakorlatainak, kultúrájának e megsokszorozott lehetőségeit mutatja be a Kapitány Ágnes köszöntésére szerkesztett kötet: empirikus kutatásokat és elméleti megközelítéseket tartalmaz az antropológia, a szociológia, a kommunikáció, a vizuális kultúra és a pszichológia területéről, mintegy harminc szerzőtől, illetve szerzőpárostól, reflexióként a tagadhatatlanul szerteágazó életműre. A társadalmi dinamikákat meghatározó jelenségek, produktumok, a legkülönbözőbb szimbolikus struktúrák jelennek meg a kötetben. Antalóczy Tímea és Pörcki Zsuzsanna *A kérdés bátorsága* című bevezetőjükben említik a humán értelmiség részvételének fontosságát e folyamatokban, egyáltalán a pozicionálás és a meggyőzés esélyeit a fogyasztáscentrikus és erősen mediatizált világkép(ek)kel „ellátott” társadalomban.

A magyar kultúra állapota sajnálatos módon egy folyamatosan változó, instabil intézményi struktúrával jellemezhető leginkább, és ez nem magyarázható csupán a rendszer-váltás körülményeivel. Az aktív, értelmező,

toleranciaképes demokráciatudatosság hiányosságai, a kánonokhoz való viszonyulás és véleményalkotás problematikussága generációkban érhetőek tetten, és e tény megerősíti a kutató szerepének fontosságát. Alapvetően a társadalmi kommunikáció tágan értelmezett diszciplináris mezőjébe férkőzik be mindaz, amivel a szerzők foglalkoznak: azon túl, hogy a „humán értelmiség különböző szerepvállalásait” (21.) olvashatjuk ki az egyes tanulmányokból, legalább ilyen mértékben fontos a különböző társadalmi közösségek aktív részvétele a pozitív irányú változáskonstruáló folyamatokban.

Az alapkérdés tehát, ha a kötet szellemi térképén áttekintünk, éppen a szociokulturális folyamatok jelen időben zajló dinamikája. Az ezt megragadó felfogások egyike „a kulturális alakulatok distinktív fölerősödése” – ahogy ezt Jan Assmann-tól tudjuk –, egy adott kultúrán belül élő antagonizmus-jelenségek, például a régi és új konfrontációja. *A mindennapok antropológiája* című fejezet a társadalmi együttélés, a nyilvánosság változásait figyeli meg a nagyvárosi közterekben, Budapest példáján (Bali János), Csizmady Adrienne pedig interjúalanyok válaszaiból rajzol pontos képet Belső Erzsébetváros átalakulásáról és új dzsentrifikációs vonásairól. A nemzeti identitásformák előretolakodó sémái – itt a roma kultúra esetében: a munkanélküliség körülményei az aprófalvakban – jelennek meg Feischmidt Margit tanulmányában. Az iskolázottság magasabb fokára vágó, helyüket a

munkában vagy az intézményes hitben megtalálható asszonyokkal készített interjúk rávilágítanak azokra a határterületekre szorított társadalmi kérdésekre, amelyeket a többségi elven működő sztereotipizálás jelöl ki. A társadalmi intézmények (és az antropológia) egyik legszilárdabbnak tűnő alapegysége, a családfogalom mint mítosz elevenedik meg Béres-Deák Rita írásában. Az elkülönülő orientációk esetében, mint a szexuális másság, a modernizációs hullám szimbolikája kerül ellenértbe az eddig elfogadott értékrendszerekkel.

A könyv elméleti kereteit, bár diszciplinaritásában nem komplexen, de a második egység, *Az antropológia és környezete* teremti meg (szerkesztési szempontból első fejezetként is jól funkcionált volna). A. Gergely András a társadalmi emlékezet magyarországi jellegzetességeit leíró, e kollektív tudások erejét elméleti diskurzusban tárgyaló tanulmányában (*A mindennapok antropológiája és élménypolitikája*) a turizmus mint transzkommunikációs eszköz jelenik meg, amely „az élményhorizontok szélesítésében” (107.) játszik szerepet. E kiemelt státusú helyek – mint az általa említett 301-es parcella – nyilvánvalóan az identitásképzés jelentéskonstruáló motívumai közé tartoznak, amelyek minden nemzet kollektív emlékezetében fontos szerepet játszanak.

Az értékrendek és interpretációs készségek kialakításának – a közoktatás számára ajánlott – módszertanát, programját vázolja fel Gulyás Anna a világkultúrák tantárgyi integrálását vizsgáló tanulmányában. Hogy mi lehet a jelentősége a multikulturalizmust előtérbe helyező oktatási szemléletnek – amely természetesen nem zárja ki a lokális identitásformálást, épp ellenkezőleg, az erre vonatkozó tudatosságot erősíti –, intézménypolitikai feladat lenne. A nemzetközi társadalomtudo-

mányi gondolkodás egyik meghatározó vitája ma a *literacy*-kérdés: nemcsak az intellektuális nevelés, a kulturális szocializáció, de a *new media* által diktált tudásformák felfedése, amelyek a magaskultúra és a mindennapok gondolkodásában megjelenő tudások konvergenciáját idézi elő. Balázs Géza egy kommunikációelméleti kérdést, a nyelv funkcionális elemeit és az erre vonatkozó modelleket vázolja fel. T. Kiss Tamás és Tibori Tímea elsősorban a közösségkutatás hazai elméleteihez kapcsolódik, a közösségformálódás szintjeit ismertetik a tradicionális-történelmi formációktól a modern kor jellegzetes vonásaként leírt individualizációig. A jelent érintő másik legfontosabb paradigmaváltó tényező, amelyet Manuel Castells posztmodern „há-lózzati társadalomként” definiált, az online életforma *networking*-típusú szerveződései-nek hatása, egyben a szociológia legaktuálisabb kérdéseinek egyike napjainkban.

A mindennapok pszichológiája – A mindennapok szociológiája fejezetben többek között a fiatal tudományágnak tekinthető környezeti kommunikációt, annak diszciplinaritás alapkérdéseit és interperszonális, illetve az ember és az őt körülvevő világ információcseréjét jellemző csoportszinteket taglalja Dúll Andrea írása. Acsády Judit, Néray Bálint és Schmidt Andrea aktív állampolgárságot vizsgáló elemzése itt egyértelmű megerősítése a fentebb említett társadalmi kommunikáció politikai értékekre vonatkozó felismeréseinek, jelen esetben egy *gendersizempontú* elemzés keretében.

A tanulmányok egy jelentős része a vizuális kultúrához kötődik, ami nem meglepő annak ismeretében, hogy Kapitányék tevékenysége elsősorban e területhez kapcsolódik. *Az Élet és művészet* fejezetben így már csak néhány rövidebb, de nagyon is releváns szö-

veg kapott helyet a designkultúránkról. Ferkai András az 1930–40-es évek lakóház-építészében bekövetkezett ízlésváltásokat jellemzi az építés és a megrendelő szemléleti fordulatainak példáján, amely akkor a modern és a népi-nemzeti tendenciák konfrontálódását jelentette. Horányi Attila ezután a MOME design- és művészetelmélet szak megalapításának körülményeit, az elmélet bevezetésének problematikáját mutatja be egy eredetileg gyakorlatorientált egyetemi képzésben, amelyen Kapitány Ágnessel dolgoztak együtt a nyolcvanas évek végén.

A vizuális kommunikáció–művészet–kritikai kultúrakutatás háromszögében a mai napig megfigyelhetők a tantárgyi strukturalizálás szubjektív különbözőségei. A Stuart Hall-i értelemben vett kultúrafogalom („folyamat, [társadalmi] gyakorlatok készlete”), amely nem fogható fel egységes egészként, hanem éppen a különbségek határozzák meg, jelentheti e tudományterület szellemi hátterét, de a globális kitekintés szükségszerűségén túl

a lokalitás, a helyhez köthető (tipikusan magyar) alakzatok is fontos szempontok. Ilyen például a kulturális ikon fogalma, a kiüresedni látszó vagy valóban tovább élő nemzeti szimbólumok kérdése (Novák Piroska: *Térféken a porcelán. A porcelán mint státusszimbólum*). E folyamatok leírásában nyernek értelmet a kánonok mint *solid*, a struktúrákat időtállóságukban megerősítő szimbólumrendszerek – nem véletlenül lenne szükséges történelmi és jelenkori kánonjaink leírása, a hiányok és perspektívák részletes elemzése antropológiai, szociológiai és művészeti szempontból is, hiszen e fogalmak érvényessége a 21. század változó multikulturális keretei között zajló identitáskonstitúciókban folytatódik. (Szász Antónia – Kirzsa Fruzsina (szerk.): *A kultúra rejtelmei. Kapitány Ágnes köszöntése. Budapest: Magyar Kulturális Antropológiai Társaság–L'Harmattan, 2013, 275 p.*)

Cseh Szilvia

Corvinus Egyetem

Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola

Erdély és a Székelyföld kutatója Beszélgetés Egyed Ákossal

„Vajon az én őseim ősei is azok között voltak, akik Szent László király seregében a győzelmet kivívták?” – így gondolkodik el Egyed Ákos kolozsvári történetkutató ebben a beszélgetésben, amelyet – könyvnyi terjedelemben – Magyar Zoltán budapesti néprajztudóssal folytatott a kötet megjelenését megelőző esztendőben. A két kutatói pálya találkozásai, a több mint két évtizeddel ezelőtt kezdődő ismeretség (aminek a recenzens is tanúja) biztosíthatják azt az oldott hangulatot, az interjúadónak a kérdező felé is kinyilvánított őszinte figyelmét, amely egy hosszú, s nehéz időkben kiteljesedő történelmi életútban a

személyes sors és az erdélyi (romániai) magyarság életének az összefonódását is megrázó erővel képes láttatni.

A kötet három fejezetre tagolódik. Az első a személyes életút legfontosabb állomásait tekinti át a szülőfalutól, a háromszéki, erdővidéki Bodostól Kolozsvárig, ahol az egyetem megkezdése óta Egyed Ákos él. A második rész az *Erdély történelmének kutatója* címet viseli, s képet kapunk benne a romániai magyar történettudomány múltjáról, azokról a kötöttségekről, amelyek közepette, a román kommunista diktatúra tiltásaitól körülveve mégiscsak elindult az a történetkutató program, amelynek nyitó darabja a szülőföld önvédelmi harcát bemutató *Háromszék 1848–1849* című kismonográfia (1978), amit köve-